

lişlerine uygun olarak ilâhî tevfiik veya hı-zâna konu teşkil edecekleri de anlaşılma-kıdadır. İlk asırlarda Sünnî âlimlerin ilâhî iradeye ağırlık veren tutumlarının sonra-ları kulun sorumluluğunu temellendire-cek şekilde esneklik kazandığı da litera-türden tesbit edilen hususlardandır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hdy" md.; a.mlf., *Taḫṣilü'n-neṣ'eteyn ve taḫṣilü's-sa'ade-teyn* (nşr. Abdülmecid Neccâr), Beyrut 1408/1988, s. 124-126, 140-141, 175-189; Ebû'l-Be-kâ, *el-Külliyât*, s. 952-955; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1540-1542; *Kâmus Tercümesi*, "hdy" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hdy", md.; M. F. Abdül-bâki, *el-Mu'cem*, "hdy", "Tevrât", "İncil", "rşd", "flh", "necât", "imân", "şırât", "sebil" md.leri; *el-Muvaḫḫa*, "Kur'ân", 8; *Müsned*, I, 88, 227; III, 451; IV, 367, 399; V, 145, 177, 252; Müslim, "İlim", 16, "Mesâcid", 256; Ebû Dâvûd, "İlim", 10; Hasan-ı Basrî, *Risâle fi'l-kader* (nşr. Muham-med Umâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve'l-tevhîd* içinde), Kahire 1971, I, 86-88; İbn Kuteybe, *Te'vîlü müş-kilü'l-Kur'ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973, s. 123-124, 443-444; Eş'arî, *el-İbâ-ne* (Arnaût), s. 131-132, 147; a.mlf., *Maḳâlât* (Ritter), s. 260-261; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 287-288, 300-301; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-maḳâlât*, s. 46, 56, 101-104; Kâdî Abdülcebbar, *Müteşâbihü'l-Kur'ân* (nşr. Adnân M. Zerzûr), Kahire 1969, s. 19-20, 43, 45, 48, 60-65, 87, 113, 122, 135-137, 150-151, 163, 262-264, 282, 304, 355, 360, 413-415, 441, 451, 455, 546-547, 551, 560-561, 602, 616, 625, 654, 656; Bağdâdî, *Uşûlü'd-din*, s. 140-144; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeyre), III, 63-66; Neseфі, *Teb-şîratü'l-edille* (Salamé), II, 719-722; Şerif el-Murtazâ, *İnkâzû'l-beşer mine'l-cebr ve'l-kader* (nşr. Muhammed Umâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve'l-tevhîd* içinde), Kahire 1971, I, 296-297; İbnü'l-Cev-zî, *Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 625-630; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḫü'l-gayb*, I, 19-20; II, 145-147; IV, 106; VI, 16-17; VII, 77; VIII, 127, 128; XII, 207, 221; XIII, 65, 68, 179-181; XV, 58-59; XVII, 90, 91, 92; XVIII, 77-78; XXV, 2-3; a.mlf., *Levâ-mi'ü'l-beyyînât*, s. 349; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, VIII, 205, 216; a.mlf., *Muvâfâkatu şa-ḫiḫi'l-menḳûl*, Beyrut 1405/1985, I, 133-134; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâ'ü'l-'alil*, Kahire 1323, s. 65, 79-85; a.mlf., *el-Fevâ'id*, Beyrut 1399/1979, s. 168-170; *Şerḫu'l-'Aḳideti'l-Ta-hâviyye*, s. 96; Teftâzânî, *Şerḫu'l-'Aḳâ'id* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1407/1987, s. 65-66; a.mlf., *Şerḫu'l-Maḳâsîd*, IV, 309-311; Cürçânî, *Şerḫu'l-Mevâkıf*, s. 525; a.mlf., *et-Ta-rîfât*, s. 229; İbnü'l-Vezîr, *İşârü'l-hak*, Beyrut 1403/1983, s. 169, 251-253, 267-268; Âlûsî, *Rûḫu'l-me'ânî*, I, 91, 93, 124-125; XVI, 240; Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-merâm*, s. 225, 227, 228, 271; Seffârîni, *Levâmi'ü'l-enuvâri'l-behiyye*, Bey-rut, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), I, 334-338; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 119-120, 167-168; III, 2087; IV, 2717-2723, 2982-2983; Reşîd Rîzâ, *Tefsîrü'l-menâr*, I, 62-64, 223, 287-288; II, 268-269, 290; III, 83; VI, 305-306; VII, 402-403, 545, 590; VIII, 42; IX, 459; İzzeddin Belik, *Mevâzinü'l-Kur-'âni'l-Kerîm*, Beyrut 1404/1984, I, 36-41; Mu-hammedî er-Riḫşehrî, *Mizânü'l-hikme*, Kum 1982, X, 318-333; M. Mekki el-Âmûlî, *el-İlâhiyyât*, Kum 1411, I, 732-739.



YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

HİDÂYET

(هداية)

İranlı şair ve tarihçi
Rîzâ Kulî Han'ın mahlası
(bk. RİZÂ KULİ HAN).

HİDÂYETÜ'L-HAYÂRÂ

(هداية الحيارى)

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin
(ö. 751/1350)

yahudi ve hristiyanlara
reddiye olarak kaleme aldığı eseri.

Tam adı *Hidâyetü'l-hayârâ fi ecvibe-ti'l-yehûd ve'n-naşârâ*'dır. Müellif bu eserini, mülhid ve inkârcıların müslüman-lara yönelttikleri bazı sorulara cevap ver-mek ve Hz. Muhammed'in peygamber-liğini ispat etmek üzere kaleme aldığını söyler (s. 34-35).

Bir mukaddime ile altı bölümden mey-dana gelen eserin birinci bölümünde inkârcıların müslümanlara yönelttiği yedi soruyu cevaplandıran müellif Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in nübüvvetinin müjdelendiğini, ancak yahudi ve hristi-yanların bu gerçeği saklamak için kutsal metinlerinde tahrifat yaptıklarını belirt-miş, bu iddiasını Tevrat, İncil ve Kur'an'dan verdiği bilgilerle delillendirmiştir. Bu bölümde ayrıca Tevrat ve İncil'de meydana gelen tahrifin sebepleri üzerinde du-rulmuş ve bu husus her iki kutsal metin-den örneklerle ispat edilmeye çalışılmış-tır. İkinci bölümde Yahudilik ve bu dinin şeriatı hakkında bilgi verilmiş, Hristiyan-lığa ayrılan üçüncü bölümde bu dinin mevcut haliyle şirk anlayışı üzerine kurul-duğu ifade edilmiştir. Öte yandan hristi-yanların dinlerinde yaptıkları tahrifata dikkat çekilmiş, aslında Hz. İsa'nın ilâhlık iddiasını reddettiği, kendisini bir beşer-nebî olarak tanıttığı, dolayısıyla tesîs inan-cının yanlış olduğu vurgulanmıştır. Eser-in dördüncü bölümünde Hz. Muham-med'in nübüvvetinin önceki peygamber-lerin nübüvvetini de ispat ettiği, buna gö-re hristiyanların Hz. Muhammed'i inkâr etmeleri halinde Mesîh için de bir üstün-lük ve nübüvvet iddiasında bulunmaları-nın mümkün olmayacağı ileri sürülmüş, yahudi ve hristiyanların Hz. İsa hakkında verdikleri haberlere güvenilmeyeceği be-lirtilmiş, ayrıca hristiyan mezheplerinin Mesîh'in tabiatı (mahiyeti) hakkındaki farklı inançları da aktarılmıştır. Beşinci bölüm-de, Hristiyanlığın aslıyla ilgili bağlayıcı ka-rarların konsillerde alındığı hatırlatılarak

konsillerin önemi üzerinde durulmuş ve konsillerde alınan kararlar incelenmiştir. Eserin son bölümünde, Hz. Muhammed'in peygamberliği inkâr edildiği sürece hiç-bir peygambere inanmanın mümkün ola-mayacağı hususuna bir defa daha dikkat çekilmiş, nübüvveti reddetmenin yaratıcıyı da inkâr etme ve hakikatleri görme-me anlamına geldiği ifade edilmiştir.

Daha çok Hz. Muhammed'in nübüvve-tinin önceki kitaplarda müjdelendiği (teb-şîrat) inancı ve bununla bağlantılı olarak tahrif konusu etrafında şekillenen eser-de Tevrat ve İncil'den iktibaslar yapılmı-sına rağmen yahudi ve hristiyan kaynak-larına başvurulduğuna dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Eser, kaleme alındığı döneme kadar hristiyanlar tarafından gerçekleştirilen konsillerden ve bu kon-sillerde alınan kararlardan bahsetmesi açısından dikkat çekmekte, kullanılan malzemenin ise önemli ölçüde Şehâbed-din el-Karâfî ve Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin kullandığı malzemeler doğrultu-sunda olduğu görülmektedir. İbn Kay-yim'in bu eserine Batılı araştırmacılar da önem vermektedir.

Hidâyetü'l-hayârâ, Abdurrahman Bâ-çecizâde'nin *el-Fârîk beyne'l-maḫlûk ve'l-hâlik* adlı eserinin kenarında (Kahi-re 1322/1904) ve müstakil olarak (Kahire 1333/1914; Medine 1396/1976) basılmış, daha sonra Ahmed Hicâzî es-Sekkâ tara-fından tahkiki neşri yapılmıştır (Kahire 1398, 1399, 1402, 1407).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-hayârâ fi ecvibeti'l-yehûd ve'n-naşârâ*, Kahire 1407; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2030; Osmanlı Müellifleri, I, 247; F. Erdmann, *Islam und Chritentum in Mit-telalter*, Breslau 1930, s. 33; Brockelmann, *GAL*, II, 128; *Suppl.*, II, 126; Mehmet Aydın, *Müstü-manların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddi-yeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989, s. 81-82; C. Adang, *Muslim Writers on Judaism & The Hebrew Bible From Ibn Rabban to Ibn Hazm*, Leiden 1996, s. 269, 276-277; İgnaz Goldziher, "Über muhammedanische Polimik gegen Ahl al-kitab", *ZDMG*, XXXII (1878), s. 372; G. C. Anawati, "Polémique, apologie et dialogue islamo-chrétiens..", *Euntes Docete*, XXII, Rome 1969, s. 411-412.



MEHMET AYDIN

HİDÂYETÜ'L-MÜTEALLİMİN

(هداية المتعلمين)

Ehaveynî-i Buhârî'nin
(IV./X. yüzyıl)
tıpla ilgili Farsça eseri
(bk. EHAVEYİNÎ-i BUHÂRÎ).